

РЕФЛЕКСИЈЕ ДИГИТАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ НА КРЕТАЊЕ ТРОШКОВА ПОСЛОВАЊА

Апстракт: Овај рад се бави развојем и примјеном дигиталне економије и електронског пословања у савременом предузећу. Глобалним умрежавањем и развојем Интернета настају велике промјене у економичности и ефикасности свјетске привреде. Напредак информационо комуникационе технологије (ИКТ) и предности нове економије све више утичу на уређивање послова у финансијским услугама и другим економским секторима. "Теорија трансакцијских трошкова", као средства анализе специфичних трансакција у финансијским услугама, користећи теоријске основе дигиталне / нове институционалне економије, управо је оно што је дато у овом раду. Та теорија доказује да трансакциони трошкови могу бити утврђени и кориштени за компарисање различитих поступака пословања. Осим тога, ови трошкови дозвољавају објашњења зашто неке изабране технологије, чија форма је основа трансакције, постају широко прихваћене с обзиром да још нису преовладале. Рад документује и интерпретира тренутне трендове у сектору дигиталне економије с једне предвиђа његов будући развој, са друге стране.

Кључне ријечи: дигитална економија, електронско пословање, трансакциони трошкови, финансијске услуге, банкарски трансфери, куповина акција, он-лајн (online) и мобилне трансакције

1. Увод

Нови концепт у пословању предузећа створен је највише захваљујући развоју дигиталне економије, те "комерцијализацији" Интернета. Интеграција великог броја информационих система и мрежа довела је до глобализације пословања преко глобалне рачунарске мреже. Успјешност пословања предузећа зависи од проналаска мјеста на свјетском тржишту, чиме се постаје дио глобалне пословне мреже и дигиталног пословања у глобалном информатичком бизнис окружењу. Умрежавање јавне администрације и предузећа и развој Интернета довели су до великих промјена у начину и ефикасности рада пословних система: тренутно преношење података на велику удаљеност, једноставно ажурирање и објављивање докумената и глобална доступност, брза комуникација, дигитална испорука добара и услуга, плаћање преко Интернета, итд.

Усвијету се све више анализирају предности дигиталне економије и утицај употребе ИКТ и електронског пословања на координацију пословних трансакција у финансијским услугама. Нарочито су два пословна процеса, која се дешавају у

уговорним везама између финансијских институција и корисника, интензивна, а то су: банкарски трансфери и куповина акција.

Основни принцип нове институционалне економије и инструменти развијени у контексту "Теорија трансакционих трошкова" служе као теоретска позадина за изучавање и дискусију. Развијају се и примјењују различите алтернативе како да се објасно примјери и упореде ови процеси под различитим утицајима нових технологија. Дакле, модел трошкова развијен је да користи приступу двјема основним трансакцијама у овом посебном подручју. Његова сврха је да се објасни основна појава и документују разлози тренутне користи ИКТ у овом сектору са нагласком на могуће смањење трансакционих трошкова посредством електронског пословања.

2. Електронско пословање

Електронско пословање појавило се почетком 80-их година прошлог вијека, али је убрзани развој доживјело у последњих пет година. Масовни развој и примјена Интернета утицали су на мотивацију све већег броја корисника да, у потрази за економичнијим и ефикаснијим радом, користе и могућности које пружа е-пословање. То је нови модел пословања заснован на: ефикаснијој и модернијој организацији рада прилагођеној примјени савремених ИКТ, коришћењу Интернета у обављању већине пословних трансакција, организацији и примјени савременог информационог система, употреби стандардизованих докумената, примјени е-потписа, дигитализацији потписа и коришћењу криптографских механизма заштите. Постоји више класа сервиса е-пословања, као што су B2B (предузеће-предузеће), B2C (предузеће-корисник), G2C (управа-корисник), G2B (управа-предузеће), G2G (управа-управа), G2E (управа-запо-слени) и др.

Разни аутори имају различите ставове о е-пословању. Тако Choi, Stahl, Whinston (1997) дефинишу е-пословање као "ново тржиште које нуди нови тип добара, као што су дигитални производи добијени кроз дигитални процес"¹. Ово становиште већ указује на потенцијалну добит и огромне користи које произлазе из коришћења е-пословања.

Суштински гледанао, е-пословање је било која економска активност базирана на електронској повезаности. Из тог разлога, слиједи да је изабрана технологија кључна да унаприједи прихватање и кориштење е-пословања. Користи дигиталних линија и савремених уређаја да се направе и размијене информације између учесника у економском кругу, био је први корак. Увод у телефонске и факс услуге додатно је подстакао "дигиталну револуцију". Телефонске линије могу бити кориштене за повезивање компјутера на Интернет, а дигитални подаци могу бити израђени за савладавање недостатака и осигурања брзе обраде. Мобилни телефони или ПДА² уређаји омогућују корисницима да међусобно учес-

¹ Choi, S.Y, Stahl, D.O. and Whinston, A. B. "The Economics of Electronic Commerce - The Essential Economic of doing Bussines in teh Electronic Market Place", Macmilan - Indianapolis 1997.

² Personal Digital Assistant (PDA) – ручни дигитални уређаји

твују на новим, исто као у постојећим тржиштима, из било којег мјеста у било које вријеме.

Финансијске институције задржавају посебну позицију у кругу пословања и разликују се на много начина од корпорација или фирми. Економски гледано, оне извршавају функције ликвидности, обраде информација и сличних послова. Посебни закони и директиве овдје важе, а понуђене услуге су апстрактне и нематеријалне.

Евидентно је да је финансијски сектор више осјетљив на појаву нових технологија него што је то случај са другим секторима. Сходно томе, банке су међусобно користиле ИКТ већ дуже вријеме само да обраде огроман број високостандардизованих операција. У последњих неколико година, посебно сектор банкарског пословања био је у средишту пажње – и мијењао се на неколико начина. Интерфејс (међувеза) између институција и њених корисника постао је све важнији. Нови начини успостављања и обављања посла уведени су за узамјамну корист и промјену њихових односа. Корисници су сада много више интегрисани у трансакциони процес и могу лакше "сложити" своје послове користећи е-пословање, без обавезе да буду на лицу мјеста. Банке су у могућности да редизајнирају пословни процес, нудећи нове производе и смањујући персоналне трошкове.

3. Дигитална економија³

Многи аутори садашње стање у развијеним земљама свијета описују синтагмом дигитална економија, или нова економија, с обзиром на широку распрострањеност употребе ИКТ у скоро свим дијеловима пословања и живота.

Појам нове економије Mann C.L. и Rosen D.H. дефинишу: "Нова економија је економски модел заснован на међусобно повезаним политикама с циљем постицања максимално одрживог дугорочног развоја, у којему умрежене информационе технологије драматично повећавају количину и вриједност информација доступних појединцима, предузећима, тржиштима и владама, омогућујући им при томе да раде ефикасније избор и водећи их до супериорнијих перформанси"⁴.

Појам дигиталне економије првенствено служи као кровни појам за означавање нових производа, услуга и тржишта. Нова економија се заснива на интензивној примјени ИКТ у пословању чиме настају радикалне промјене у схватању ресурса пословања – од физичких до дигиталних, електронских, односно неопипљивих.

Основне три покретачке снаге дигиталне економије су:

- знање – интелектуални капитал,

³ Дигитална економија (Digital Economy), Нова економија (New Economy), Мрежна економија (Network Economy), Информатичка економија (Information Economy), Виртуелна економија (Virtual Economy), Интернет економија (Internet Economy), Економија знања (Knowledge Based Economy)...

⁴ Mann C., Rosen D. "Towards a Definition of The New Economy" Institute for International Economics 2001.

- промјене – сталне, радикалне и комплексне,
- глобализација – доводи до отворене економије и глобалне конкурентности.

Постоји много приступа за истраживање различитих аспеката ИКТ и е-половања. Нова институционална економија, са ослонцем на трансакционе трошкове, који су развијани још 1950. због извијесних недостатака у неокласичној теорији, прилично је важна. Њена критика је усмјерена на доказивање да тржишни учесници или правни систем нису ни слободни, ни без конфликта⁵ (Williamson, О.Е.1990.). Напротив, суочена је с ударом и повећања трансакционих трошкова.

Ostrom (1990), наводи: "Институције могу бити дефинисане као сет радних правила која се користе да се утврди ко је дорастао да доноси одлуке у неком подручју, који поступци су дозвољени или ограничени, која здружена правила се користе, које процедуре се поштују, које информације морају да се обезбеђују, и која плаћања приписују појединцима зависно од њихових поступака."⁶

4. Трансакције и трошкови

Основе "Теорије трошкова трансакције" утемељене су од Coase (1937), који је поставио питање сврхе постојања предузећа, и који закључује да "постоје трошкови коришћења механизма цијена"⁷, током трансакцијских процеса између појединаца. Појам "трансакција" увео је у економски контекст Commons (1990), који мисли: "Трансакције нису размена роба, у физичком смислу доставе, оне су пренос и усвајање, између појединаца, права власништва физичких ствари, утврђена колективним радним правилима друштва."⁸

Остали аутори не ограничавају релевантност својинских права. Williamson (1985) тврди да трансакција "долази када се добро или услуга преноси преко технолошки одвојивог интерфејса."⁹ Многе различите тачке гледишта могу се наћи, али мало је аргумената који кажу да су трансакције бесплатне.

4.1. Трансакцијски трошкови

Трошкови који су повезани са размјеном или заштитом власничких права називају се трансакционим трошковима. Схватање трансакционих трошкова варира од уских дефиниција, које повезују дате трошкове са појединачним видовима економске дјелатности, до истицања институционалне природе ове појаве. За разлику од трансформационих, трансакциони трошкова се појављују у реално егзистирајућим тржишним или нетржишним институцијама. Трансакциони трошкови представљају разлику између потенцијалних резултата које предузеће настоји да максимира и реално остварених резултата.

⁵ Williamson, О.Е. "A Comparison of Alternative Approaches to Economic Organisation", JITE 1990.

⁶ Ostrom, E. "Governing the Commons", Cambridge University Press, 1990.

⁷ Coase, R.H. "The Nature of the firm", Economica, 1937.

⁸ Commons, J.R. "Institutional Economics – Its place in Political Economy 1" New Brunswick, CT 1990.

⁹ Williamson, О.Е. "The Economic Institutions of Capitalism", New York, Free Press 1985.

Агџов (1969) дефинише ове трошкове као "неухватљиве" и налази да су трошкови трансакције "трошкови покретања економског система"¹⁰, док Williamson (1989) у те трошкове убраја "планирање, адаптацију и надгледање завршетка задатка под алтернативним структурама управе"¹¹.

Трансакцијски трошкови се могу појавити на тржишту, у оквиру предузећа и корпорација или у политичком оквиру. Они могу бити фиксни трошкови и варијабилни трошкови. Током трансакцијских процеса, трошкови су генерисани прије, током и након одвијања трансакције. На примјер, трошкове прикупљања информација, трошкове припреме трансакција, трошкова надзора или уговорни трошкови, могу се разликовати у различитим фазама трансакције. Дио трошкова трансакције се гомила временом и зависи од неопходних плаћања у трансакцији, од учесталости појављивања или промјенљивости у погледу фактора околине или уговорног партнера.

4.2. Квантификација трансакцијских трошкова

Након што су трансакциони трошкови идентификовани и уведени као нова категорија трошкова, питање је како мјерити те трошкове и како их користити за економске анализе. Различити приступи могу се наћи, на примјер из макроекономске и микроекономске перспективе. Осим тога, многе студије случаја фокусирају се на одређена тржишта или одређене гледишта у или између корпорација.

Једна од најпознатијих студија је Анализа развоја и значаја ових трошкова за Сједињене Америчке Државе током стогодишњег периода – North-а и Wallis-а (1986). За њих, трошкове трансакције "су трошкови повезани прављењем размјене, трошкови обављања трансакционе функције"¹². Све економске активности су подијељене у активности које углавном трансформишу инпут у оутпут и оне основне који су укључени у координацију и трансакциони процес. North и Wallis (1986) показују повећање трошкова за цијели трансакциони сектор са 26,1 % на 54,7 % БДП-а између 1870. и 1970. и закључују да су трошкови трансакције важани исто као и трошкови у производњи високоиндустријализираних нација. Demsetz (1968) фокусира се на Њујоршку берзу и дефинише трошкове трансакције као "трошак промене власничких права"¹³. Он истиче да су ови трошкови смањују са повећањем обима трговине и тиме објашњава процесе концентрације на Њујоршкој берзи - NYSE.

Најозбиљнији проблем "Теорије трошкова трансакције" је недостатак конзистентне терминологије. Чак и за основни термин, као што је трансакциони трошак, постоји неслагање око његове компоненте, детерминанти и примјенљивости. Нетранспарентност је видљива и углавном критике су оправдане. Нова

¹⁰ Arrow, K.J. "The Organisation of Economic Activity", US Joint Economic Committee, Washington DC, 1969.

¹¹ Williamson, O.E. "Transaction Cost Economics", Amsterdam, North Holland, 1989.

¹² North, D.C. and Wallis, J.J. "Measuring the Transaction Sector in the American Economy" University of Chicago, 1986.

¹³ Demsetz, H. "The Cost of Transacting", Quarterly Journal of Economics, NY, 1968.

институционална економија и "Теорија трансакционих трошкова" су компаративно младе дисциплине у економској науци чије ће се стандардизоване терминологије, вјероватно, развити у будућности. Несумњиво, трошкови трансакције су релевантни у индустријским нацијама и чине све већи део свих трошкова узрокованих економском активношћу. Последње, али не задње, важно је да не постоји начин за мјерење трансакционих трошкова апсолутно или на директан начин.

5. Примјер - "Модел трошкова"

5.1. Фазе трансакције

Као први корак, трансакције се дијеле и класификују у рзличите фазе с обзиром на њихов настанак током периода посматрања. Дефинише се седам корака:

- прије него трансакција заузме мјесто, извјесне припреме морају бити урађене; иницирање банкарског трансфера или куповина акција захтијева да се све неопходне информације сакупе - *"тражење информација"*;
- затим, образац мора бити завршен - *"припрема"*, од стране корисника;
- сви детаљи морају бити провјерени - *"преглед"*, прије него што упутства буду прослеђена;
- *"пренос"* од корисника до финансијске институције;
- морају се провјерити дати подаци - *"инспекција"* и отпочети обрада;
- касније се прави и шаље потврда, назад корисницима - *"конфирмација"*;
- трансакција је завршена кад је корисник примио ове дијелове информација и провјерио све појединости - *"завршни преглед"*.

5.2. Начин координације

Модел разликује седам начина координације. Свака трансакција завршава се се на традиционалан начин, посјећивањем банке. Другу могућност дају европске комерцијалне банке слањем захтјева путем електронске поште. Телефон за пренос потребних информација, факс-апарат или интерактивни сервис видео-текста су додатне опције. Као резултат ИКТ напретка, он-лајн (online) и пословање путем мобилних технологија повезаних на Интернет, данас се највише користе.

Традиционално, корисници посјећују банку током радних сати, с времена на вријеме. Они напуштају кућу да стигну тамо и могу направити штампарску грешку док попуњавају образац ручно. Ако су чекали у реду на шалтеру прије него што су завршили посао, трансакција захтијева много времена. Потврда да је налог извршен биће примљена приликом сљедеће посјете банци.

Друга алтернатива може бити слање налога путем електронске поште. Премда још не постоји инструмент за заштиту корисника од штампарских грешака, неформалног језика и грешака уопште, није неопходно да они иду у банку,

која може бити далеко, за шта је потребно извјесно вријеме: то ће се извршити у поштанском претинцу (енгл. *postbox*). Потврда извршења налога ће такође бити примљена поштом неколико дана касније.

За реализацију трансакције телефоном није потребно да банкарски корисници напуштају кућу ниједном, може бити теже сакупити све информације и припремити налог, самосталан пренос и прављење потврде налога је аутоматски и релативно брзо. Телефон може бити кориштен за пренос факса и примање информација путем повратног факса. Много европских банака нуди или је понудило ову опцију за извјесну групу корисника. Свеједно је да ли је образац налога попуњен ручно или компјутерски, банка прегледа сва упутства и уноси их у систем.

ВТХ¹⁴ је интерактивни видео-текст, односно брза, на којој је могуће примити и реализовати актуелене тржишне цијене и на њих утицати. Остале информације могу бити стечене лако и брзо у поређењу са споменутим медијима, а погрешне поруке ће се јавити у случају штампарске грешке у електронском налогу.

Користећи компјутер са Интернетом, корисници могу започети трансакцију, на примјер код куће или не морају подужавати радно вријеме. Штампарске грешке и остале грешке биће обично објављене пре него што налог буде послат електронски. Размјена информација успоставља се тренутно, потврда о завршетку налога прави се и прима директно послје потврђивања банке. Многе услуге спомињу се у контексту он-лајн трансакција које су доступне на мобилним уређајима. Кључна предност је самосталност: ниједна опрема тако брзо не тражи информације и међусобно дјелује са тржиштем са било којег мјеста у било које вријеме као она.

Дослован опис ових погледа може се пренијети у квалитативни поредак-ранг. Табела 1 резимира могућност смањења трансакцијских трошкова и илуструје које технологије имају највећу утицај на процес који је описан.

Табела 1. Фазе трансакцијског пословања и начин остављања

Ред. бр.	Фазе	Ручно	Пошта	Телефон	Факс	ВТХ	Online	Мобилн и уређаји
1.	Тражење информација	0	0	0	0	+++	++++	+++++
2.	Припрема	0	0	-	-	0	+++++	++++
3.	Преглед	0	0	+	0	+++	++++	+++++
4.	Пренос	0	+	+++	++	++++	++++	+++++
5.	Инспекција	0	0	+	0	+++++	+++++	+++++
6.	Потврда	0	+	+++	++	++++	++++	+++++
7.	Завршна провјера	0	0	0	0	0	0	0

Извор: ЕИТО – European Information Technology Observatory – Yearbook ICT

¹⁴ Bildschirmtext - ВТХ је први дигитални видео текст. Покренут је 1980. године.

Претходна табела објелодањује потенцијалне користи и недостатке извјесних технологија, а то објашњава да је снага ограничена фазама трансакције. Претпостављајући да изабрани тип трансакционих трошкова може бити мјерен на упоредној скали, вриједности изнад могу бити изражени и у нумеричкој вриједности. Могуће је увести једноставније вредновање модела и утврдити опипљивије закључке него што су они изведени из претходне табеле.

Претпоставка је да постоје једнаке околности трансакционих трошкова за банкарске трансфере и трговину акција. Без обзира која од трансакције је истраживана у моделу, исти износ или смањење трансакционих трошкова је мјерен за било који начин координације и фазе трансакције.

У више прецизних услова, разлика између банкарских трансфера и куповине акција је важна за сваку фазу у развоју трансакција као цјелине. То је узето у обзир пондерисањем различитих корака према њиховој важности у трансакционом процесу. Стога, кључно је да се налог одмах преноси на тржиште акција, пошто банкарски трансфери могу чекати дан више без озбиљних консеквенци. Табела 2 даје преглед свих издвојених означених пондера.

Табела 2. Фазе у трансакционом процесу и пондери за банкарски трансфер и куповину акција

Ред. бр.	Фазе	Пондер (Банкарски трансфери)	Пондер (Куповина акција)
1.	Тражење информација	10 %	20 %
2.	Припрема	15 %	5 %
3.	Преглед	15 %	5 %
4.	Пренос	20 %	30 %
5.	Инспекција	10 %	5 %
6.	Потврда	20 %	30 %
7.	Завршна провјера	10 %	5 %

Извор: EITO – European Information Technology Observatory – Yearbook ICT

На примјер, "тражење информација" и брзи "пренос" до финансијске институције укључен је исто брзо као и "потврда" цјелокупне трансакције, која је много важнија за куповину акција него код банкарских трансфера. Ови задњи могу чекати неколико дана прије коначног завршетка без озбиљне посљедице по било који дио. Сада када су сви потребни кораци спремни, резултат модела може бити изведен, користећи све означене вриједности и пондере. Предности, ограничења и потребне технологије су сумирани у табели за сваку трансакцију (табела 3 и табела 4) и свака комбинација трансакционих фаза и начин коришћења оцијењена је и процијењена.

Табела 3. Банкарски трансфери по фазама трансакционих трошкова и начин испуњења

Р. бр.	Фазе	Ручно	Пошта	Телефон	Факс	ВТХ	Online	Мобилни уређаји	Пондер
1.	Тражење информација	0	0	0	0	3	4	5	10 %
2.	Припрема	0	0	-1	-1	0	5	4	15 %
3.	Преглед	0	0	1	0	3	4	5	15 %
4.	Пренос	0	1	3	2	4	4	5	20 %
5.	Инспекција	0	0	1	0	5	5	5	10 %
6.	Потврда	0	1	3	2	4	4	5	20 %
7.	Завршна провјера	0	0	0	0	0	0	0	10 %
I	Збир	0,00	0,40	1,30	0,65	2,85	3,85	4,35	
I I	Могуће смањење ТТ	0 %	9 %	30 %	15 %	66 %	89 %	100 %	

Извор: EITO – European Information Technology Observatory – Yearbook ICT

Табела 4. Куповина акција по фазама трансакционих трошкова и начин испуњења

Ред. бр.	Фазе	Ручно	Пошта	Телефон	Факс	ВТХ	Online	Мобилн и уређаји	Пондер
8.	Тражење информација	0	0	0	0	3	4	5	20 %
9.	Припрема	0	0	-1	-1	0	5	4	5 %
10.	Преглед	0	0	1	0	3	4	5	5 %
11.	Пренос	0	1	3	2	4	4	5	30 %
12.	Инспекција	0	0	1	0	5	5	5	5 %
13.	Потврда	0	1	3	2	4	4	5	30 %
14.	Завршна провјера	0	0	0	0	0	0	0	5 %
I	Збир	0,00	0,60	1,85	1,15	3,40	3,90	4,70	
II	Могуће смањење ТТ	0 %	13 %	39 %	24 %	72 %	83 %	100 %	

Извор: EITO – European Information Technology Observatory – Yearbook ICT

Период трајања трошкова и осигурање трошкова увијек ће бити лимитирајући фактор у развоју мобилног банкарства. Ова разматрања су дата на релативним основама. Са ове тачке гледишта, треба претпоставити да нема релативног смањења трансакционих трошкова ако је трансакција завршена на традиционалан начин, без коришћења технологије, тј. ручно. Користећи најмодернија средства у датој тачки времена (мобилне технологије) могуће смањење до 100 %, може бити остварено у компарацији са претходним медијима. Посебна могућност трансакционих трошкова сада може бити добијена између свих осталих начина.

5.3. Поједностављења, претпоставке и недостаци

Као и модели који су направљени да поједноставе и објасне повезаности и појединости, ни претпоставке не смију бити занемарене. У сваком случају неколико поједностављења је направљено:

- постоји само седам наведених начина да би се остварила трансакција,
- постоји одсуство напретка или нових трендова у изабраном времену,
- исти медиј је кориштен за вријеме цијелог трајања процеса,
- постоји само два обавезна учесника, банка и корисници,
- техничка инфраструктура је већ била тестирана и успостављена,
- крајњи резултат сваког процеса је исти.

Постоји неколико претпоставки, а неке од њих се односе на следеће:

- десило се огромно повећање у кориштењу информационо-комуникационе технологије у посљедњој декади;
- из тог разлога пословање је промијенило величину обима;
- у националној економији захтјев за електронским пословањем представља ширење ИКТ;
- корисници одлучују на рационалан начин и преферирају све моделе координације који помажу смањењу износа трансакционих трошкова;
- финансијске институције су свјесне ових промјена и могућег смањења трансакционих трошкова, и они нуде нови начин интеракције за њихове кориснике;
- могуће смањење трансакционих трошкова је пресудно за развој и кориштење нових метода трансакција, исто као и распрострањавање цијене изабране технологије.

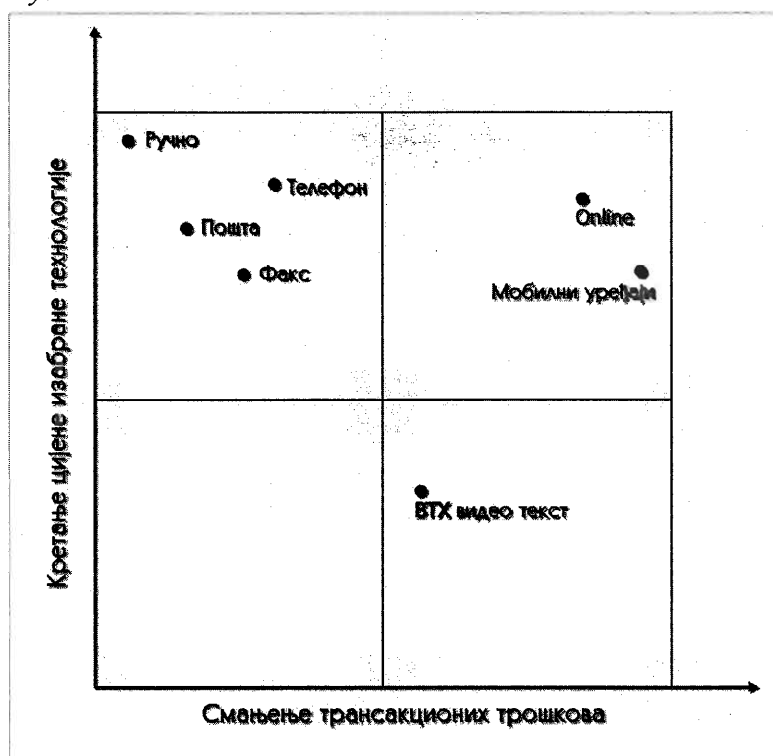
Модел је ограничен за истраживање и одређивање трансакционих трошкова за изабрану област и за посебне трансакције. Закључци о износу смањења не могу бити аутоматски пренесени у остале ситуације и постоји неколико претпоставки које захтијевају подробније објашњење. Корисност обима трансакционих трошкова укључује новчану мјерљивост дијелова исто као и неновчаних компоненти. Смањење трошкова спроведено је усменим описом процеса, ови кораци не смију бити олако схваћени нити двосмислени. Као материјална чињеница, два главна недостатка било којег резултата модела су означавање пондера који тешко може бити објективан и накнадни ефекти који могу резултирати из сумирања свих дијелова вриједности. Ипак, ово гледиште примјенљиво је на све различите начине трансакција које су истраживане. Резултујући модел омогућава компаративну анализу за извођење различитих начина координације. Промјена означених вриједности на рационалан начин нема утицаја на процјену појединачне трансакције у значајном смислу.

5.4. Будући трендови

Банкарски сектор је обавијен драматичним промјенама и потребно је његову инфраструктуру непрекидно побољшавати. Све више и више појединаца користи ИКТ да замијене начин извршења трансакција – у финансијским услугама, као и у осталим економским областима. Могуће је реализовати смањење трансакционих трошкова 89%, користећи он-лајн банкарство умјесто испуњавања банкарских

трансфера на традиционалан начин и реализовати смањење од 83% пребацивањем на он-лајн посреднике за куповину акција. Трансакциони трошкови који обично настају из међузависности финансијских институција и њихових корисника су кључни. Али, савремени начин пословања не зависи само од смањења трансакционих трошкова већ и од кретање цијене изабране технологије, која је још један битан елемент. Омогућујући даље претпоставке савремених трендова и тенденција, ови разматрани начини координације класификовани су на графикону 1 који илуструје садашњи и будући утицај електронског пословања на финансијске услуге.

Графикон 1. Класификација садашњег и будућег утицаја електронског пословања на финансијске услуге

Трансакције поштом и факсом су инфериорније од осталих начина и оне ће ускоро бити незнатне. ВТХ је већ спојен са он-лајн и Интернет сервисима, ручне трансакције ће опстати, али оне ће још увијек остати веома често кориштене. Нови начини трансакција који су развијени и прихваћени, online и мобилне трансакције, наставиће доминирати над осталим формама у овом сектору и добити чак још више важности.

Табела 5. Класификација предметних технологија по цијени и смањењу трошкова

Ранг	Класификација по цијени (од јефтинијих ка скупим)	Класификација по смањењу трошкова	Класификација
1.	ВТХ	Мобилни уређаји	Мобилни уређаји
2.	Мобилни уређаји	Он-лајн	ВТХ
3.	Факс	ВТХ	Он-лајн
4.	Пошта	Телефон	Факс
5.	Он-лајн	Факс	Пошта
6.	Телефон	Пошта	Телефон
7.	Ручно	Ручно	Ручно

Разматрајући још једном студију аутора North-а и Wallis-а (1986)¹⁵ требало би подвући да су трансакциони трошкови од велике важности сада и да су они све значајнији у посљедњој декади. Ово је примјенљиво на националну економију исто као и на посебне економске области. Користећи е-пословање умјесто тзв. "традиционалног начина" интеракције, ови трошкови могу бити значајно смањени и лимитирани, у зависности од посебног начина координације. Убудуће, смањење трансакционих трошкова биће могуће направити ширењем и коришћењем нових и модерних ИКТ, развојем и примјеном адекватне технолошке инфраструктуре.

¹⁵ North, D.C. and Wallis, J.J. "Measuring the Transaction Sector in the American Economy" University of Chicago, 1986.

6. Закључак

Успјешно пословање, у данашњим условима глобализације, није замисливо без употребе модерне ИКТ, посебно Интернета као значајног фактора који доприноси стварању и реализацији новог концепта пословања. Информационо-комуникационе технологије пружају велике могућности за ефикасније пословање привредним субјектима, те уз остале факторе савременог начина пословања омогућавају тржишним учесницима надметање и у условима повећане конкуренције. Нове технологије су битне не само за привреду него и за све сегменте друштва.

Дигитална економија, а самим тим и е-пословање, имају велики значај и широко подручје утицаја. Они отварају велике могућности и почињу да доносе квалитативне промјене у пословање и свакодневни живот и рад људи. Од тих промјена најважније су: стварање нових дјелатности и услуга, брзо враћање средстава, повећање ефикасности и економичности, смањење свих трошкова, рационализација организације рада, смањење грешака трансакција, јефтино глобално публикување трансакција, задовољство корисника итд.

Примјер разрађеног модела објашњава како трансакциони трошкови могу бити самњени коришћењем е-пословања и изабране технологије. Тај модел проистиче из теорија нове институционалне економије, дигиталне економије. Мјерећи све трошкове и могуће смањење трошкова на апсолутан начин није било могуће у овом моменту, ипак поредећи алтернативне институционалне методе комплетирања исте трансакције, модел илуструје посебне трендове и опште тенденције у банкарском сектору према новим претпоставкама.

Трансакције које су реализоване користећи мобилне технологије воде максималном могућем смањењу трансакционих трошкова. Нове методе трансакција доминирају пак, над традиционалним методама, са ове тачке гледано. Неке од ових старијих форми су већ обустављене, јер остале могу нестати потпуно из пословног живота. Али обезбијеђено је да сви индивидуални учесници, одлучујући на рационалан начин, могу изгубити све више и више њихове некадашње важности.

Нови квантитативни, исто као и квалитативни показатељи развијаће се у будућности за оцјену појаве и износа трансакционих трошкова у националној економији. Свакако и за друга посебна истраживања ИКТ сама може допринијети значајном напретку у посматраном домену.

Литература:

1. Камил Идрис, "Интелектуална својина – моћно средство економског раста", Завод за интелектуалну својину, Београд, 2003.
2. Раде Станкић, "Електронско пословање", Економски факултет, Београд, 2007.
3. Rene Tiesen, Daniel Andriesen, Frank Lekan Depre, "Дивиденда знања", Адизес Нови Сад 2006.
4. Жељко Паниан, "Изазови електроничког пословања", Народне новине, Загреб, 2002.
5. Бранко Ђерић, "Интелектуални капитал и развој »друштва знања«, Зборник радова Економског факултета, Источно Сарајево, 2008.
6. Choi, S.Y, Stahl, D.O. and Whinston, A. B. "The Economics of Electronic Commerce - The Essential Economic of doing Bussines in teh Electronic Market Place", Macmilan - Indianapolis 1997.
7. Mann C.,Rosen D. "Towards a Definition of The New Economy" Institute for Internationals Economics 2001.
8. Williamson, O.E. "A Comparison of Alternative Approaches to Economic Organisation", JITE 1990.
9. Ostrom, E. "Governing the Commons", Cambridge Universty Press, 1990.
10. Coase, R.H. "The Nature of the firm", Economica, 1937.
11. Commons, J.R. "Institutional Economics – Its place in Political Economy 1" New Brunswick, CT 1990.
12. Williamson, O.E. "The Economic Institutions of Capitalism", NewYork, Free Press 1985.
13. Arrow, K.J. "The Organisation of Economic Activity", US Joint Economic Committee, Washington DC, 1969.
14. Williamson, O.E. "Transaction Cost Economics", Amsterdam, North Holland, 1989.
15. North, D.C. and Wallis, J.J. "Measuring the Transaction Sector in the American Economy" University of Chicago, 1986.
16. Demsetz, H. "The Cost of Transacting", Quaterly Journal of Economics, NY, 1968.
17. ЕИТО - European Information Technology Observatory - <http://www.eito.com/>
18. Часопис "Интернет огледало", Београд – <http://www.infobiz.info>
19. Часопис "Е-магазин", Београд – <http://www.emagazin.co.yu>
20. Часопис "Мрежа", Загреб – <http://mreza.bug.hr>
21. Интернет портал "Пословни дневник" - <http://www.poslovni.hr>

Немања Шаренац

REFLECTIONS OF THE DIGITAL ECONOMY ON MOVEMENT OF OPERATING COSTS

Summary: This paper deals with the development and application of the digital economy and e-business in the modern enterprise. Global networking and the development of the Internet have made great changes in economy and efficiency of the world economy. The progress of information and communication technology (ICT) and the advantages of the new economy are increasingly affecting the business organization in financial services and other economic sectors. The „Theory of Transaction costs" as a means of analysis of specific transactions in financial services, using the theoretical foundations of digital/new institutional economics, has just been given in this paper. This theory argues that transaction costs can be determined and used for comparison of various business procedures. In addition, these costs allow the explanation of why some of the selected technologies, of which the form is the basis of the transaction, become widely accepted despite their not having become the prevailing ones. The paper documents and interprets the current trends in the digital economy sector on one hand, and anticipates its future development, on the other hand.

Key words: digital economy, electronic business, transactional costs, financial services, banking transfers, purchase of shares, on-line and mobile transactions